

SYSTÉM OBRANY STÁTU

K problematice jeho výzkumu

Česká republika prochází obdobím metamorfózy do podoby demokratického právního státu. Jsou hledány správné odpovědi na způsoby zajištění jeho základních vnějších i vnitřních funkcí. Mezi ně náleží obrana. Je atributem státu. Bez ní není možné pojem „stát“ používat. Je jeho neodmyslitelnou součástí.

To je výchozí premisa pro teorii a praxi vojenského umění, pro nalezení jeho významného okolního prostředí a pro jeho systémový rozvoj v konkrétních podmínkách České republiky. Je zřejmé, že problematika zabezpečení obrany má nadrezortní, státní a mezinárodní rozměr.

Vojenské činnosti (v mírovém stavu, v krizových situacích, ve stavu ohrožení, ve válečném stavu a ve stavu zpětného přechodu k míru) by teoreticky měly následovat po formulování základních vstupů z úrovně státu a společnosti. Vrcholové orgány státu však musí vyřešit i jiné otázky, které mají vyšší prioritu. Proto je logická aktivita a iniciativa rezortu obrany k vytvoření odpovídajících podnětů pro vládu a Parlament. Současně je nezbytné orientovat praktická vnitrozrezortní opatření, která uskutečňují transformaci armády a připravují nové zásady jejího použití na **obecně platné a systémově uspořádané poznatky o obraně státu.**

Koncepčnímu rozhodování na rezortní úrovni by mělo napomoci nalezení obecné teorie o obraně státu. Její následná aplikace do všech úrovní opatření (strategická, koncepční, praktická) a do života armády by měla zaručovat systémové, vědecky podložené a optimalizované kroky. K zajištění takového postupu je nezbytné rozvíjet odpovídající výzkum.

Pojem „systém obrany státu“

Na počátku výzkumu byl předmět řešení obrazně řečeno „černou skříňkou“. Proběhla etapa hledání sémanticky správného pojmenování objektu výzkumu. Pocitově bylo zřejmé, že pro rezort obrany a vytvoření teorie vojenského umění (vojenská strategie, operační umění, taktika) je v centru zájmu soubor všech skutečností, které jsou spojeny s existencí armády a které ji ovlivňují.

Byl přijat názor, že je nezbytné zkoumat otázky politické, vnitřní i mezinárodní, problémy vojenské, ekonomické a hospodářské, materiální, technické, geografické, vliv lidského faktoru, demografických charakteristik, vzdělanostní úrovně a systému vzdělávání, psychologických a morálních faktorů, zdraví a sportu, mechanismů řízení, makrostruktur, vlivy vědy a technického rozvoje, informací a informatizace, kulturní úrovně, vycvičenosti, mobilizační infrastruktury, stavebně

ubytovacích kapacit, vztahů k regionálním orgánům a místním samosprávám atd. Všechny problémy, stavy, vztahy i vazby existují nezávisle na našich přáních, částečně jsou pokryty legislativou. Souhrnný pojem, který by popsal zkoumanou problematiku musel zahrnovat vyjádření strategické úrovně zajištění obrany státu.

V postupných krocích, založených na poznání, analýzách a prognózách dílčích částí, které „černou skříňku“ naplňují, se přes „komplexní systém obrany“, „obraný systém státu“ ap. dospělo k ustálenému pojmenování „**systém obrany státu**“. Důvody této volby jsou následující:

- ◆ **systém** proto, že jde o velké množství prvků, které jsou ve vzájemných vztazích;
- ◆ **obrana** proto, že hlavním smyslem je bránit nějaký definovaný stav;
- ◆ **stát** proto, že určuje rozměr a úroveň obrany.

Smysl výzkumu systému obrany státu

Na systém obrany státu můžeme nahlížet z různých pohledů, a to podle účelu, ke kterému zkoumání vede. **Reálně existující systém však je jen jeden.** Obsahuje všechny činnosti, všechny organizační prvky, které tyto činnosti uskutečňují, všechny stavy, vztahy a technologické procesy. Jakákoliv skutečnost, která má vztah k obraně státu musí být do systému začlenitelná. Z uvedeného hlediska jde o systém uzavřený s takovou vnitřní volností, aby umožnil začlenění i nepředvídatelných prvků a vztahů. Je nutné změnit způsob obrany státu proti různým formám ohrožení již proto, že jsou odlišné vnější i vnitřní podmínky. Nejde o současnou, ale o budoucí obranu státu. Její fungování je navrhováno při současném stavu znalostí pro existenci v jiném, jen odhadnutelném prostředí.

Výzkum takto pojatého systému vede, s využitím vhodně volených metod, k postupnému nalezení jeho teorie (správná teorie je objektivní), k poznání a formulování zákonů, zákonitostí, principů, kategorií a podobně. **Smyslem výzkumu není jen cesta k poznání systému obrany státu, ale především ke stanovení postupů pro jeho přetvoření a fungování v budoucnosti.** Jde tedy o aplikaci poznané teorie do prognostické a programátorské činnosti (ve smyslu plánování a uskutečňování změn).

Z teorie systémů a teorie relativity platí, že jakýkoliv systém je podsystémem většího systému a jakýkoliv prvek tohoto systému je potenciálním systémem. To znamená, že řešení změn armády (společenský požadavek) následuje v návaznosti na změny nadřazeného systému. A jak už je to ve společenských systémech běžné, vzhledem k možným časovým prodávám jsou uskutečňovány změny paralelně v nadsystému i systému, včetně zpětného ovlivňování.

Jestliže uvažujeme, že účelem výzkumu systému obrany státu je mimo jiné navrhování nových struktur a jejich úprava, **pak jsou pro pojetí systému rozhodující činnosti.** Na rozdíl od organizačních prvků mají dlouhodobější platnost a charakteristiky, které lze lépe systemizovat a zobecňovat. Činnosti musí být zachovány, ale organizace, které je vykonávají se mohou měnit.

Podrobíme-li pojem systém obrany státu sémantické analýze, pak hlavní činnost, na které je sousloví postaveno, představuje obrana. Podle Slovníku spisovné češtiny, ACADEMIA, Praha 1978 **obrana je činnost nebo opatření k odvrácení útoku a ochraně před ním**. Jádrem je tedy vlastní obranná činnost státu, tzn. v době uskutečněného útoku nebo bezprostředního ohrožení existence a funkčnosti státu.

Proč jsou tyto otázky tak podrobně rozebírány a diskutovány? Je to proto, že jsou v praxi stavěny jiné priority. Bývá zpochybňována logika výstavby systému obrany státu od krizových stavů ke stavům mírovým. Je zpochybňována reálnost ohrožení a útoků, proti nimž by bylo nezbytné se bránit. Je přehlíženo, že tyto postupy jsou protisměrné k sémantice a logice pojmů. Má-li být vytvořen skutečně účelný systém obrany státu, musí respektovat obecné zákonitosti logiky. Má-li mu být porozuměno, musí vycházet ze zákonitostí sémantiky a jednoznačnosti pojmů. Shrnutí do stručného závěru: Modelování reakce systému obrany státu (činnosti, struktury,...) na mezní krizové stavy by mělo logicky předcházet mírovému stavu. Mírové činnosti a struktury by měly být z nich odvozeny.

V současné době můžeme konstatovat, že systém obrany státu ještě nemá souhrnnou teorii. Jsou vytypovány jen některé zákonitosti a zobecněny empirické poznatky. To ve svém důsledku znamená, že přijímaná praktická opatření jsou více podložena intuicí, než objektivními vědeckými podklady a zdůvodněními. Rezortní výzkum je orientován zejména na problematiku vojenského umění.

V čem tedy tkví smysl výzkumu systému obrany státu? V nalezení teorie celého systému a jeho částí. Takto stručně formulovaný závěr však vyžaduje určité objasnění. Pojem teorie znamená opak praxe, vyjadřuje myšlenkovou podstatu reality, představuje zobecněné poznání, které umožní vysvětlení a předvídání konkrétních problémů v systému obrany státu. Teorie je logickou konstrukcí, s jejíž pomocí se ze základních principů vyvozují důsledky nebo nové pojmy, výroky, poznatky, zákonitosti a zákony (ve smyslu filozofickém nikoliv legislativním). Teorie na rozdíl od hypotézy, která označuje neproěřené a předpokládané poznání, představuje soubor závěrů, vyplývajících z předpokladů, které byly ověřeny pozorováním, experimentem, modelem, zkušeností.

Výzkum ve prospěch rozvoje vědních disciplin jako vojenská strategie, operační umění, taktika, ale i vojenská ekonomika, vojenská pedagogika, vojenská psychologie a ostatní obory z poznání systému obrany státu vychází. Jeho teorie je východiskem, ale i zdůvodněním struktury a existence vojenských věd. Je to proto, že tento reálný systém zahrnuje všechny problémy dotýkající se obrany státu. Takže i pro ujasnění orientace a rozvoje vojenských věd má tento výzkum smysl.

Současný stav výzkumu systému obrany státu

Šíře problematiky systému obrany státu dokumentuje, že jde o složitý interdisciplinární úkol, ve kterém je nezbytné využívat znalostí, poznatků, metod a přístupů rozličných vědních disciplin. Koordinace řešení takového výzkumu je složitá. Jednotlivé vědní disciplíny docházejí k parciálním poznatkům, které je nezbytné na základě konkrétních kritérií syntetizovat a zahrnout do výsledného řešení.

Systematickým výzkumem problematiky se v období let 1991 až 1993 zabýval Institut pro strategická studia. Na cestě k rozvoji poznání byly vytvořeny materiály, z nichž pro ilustraci uvádím:

„Strategie obrany ČSFR a perspektiva rozvoje čs. armády“, která obsahuje analytickou a prognostickou část včetně závěrů i návrhů opatření a 11 příloh. Tato výzkumná zpráva odpovídá době zpracování (březen 1992), tj. federálním podmínkám.

Jednotlivé dílčí úkoly byly dále rozvíjeny a řešeny, souhrnný syntetický materiál doznal průběžných změn v souladu se změnami požadavků na řešení. Postupně byly vypracovány úkoly:

- Rozvoj systému obrany a armády ČSFR do roku 2000,
- Rozvoj systému obrany a armády ČSFR po roce 2000,
- Systém obrany státu a transformace čs. armády (v důsledku přípravy dělení armády), až po vypracování druhé etapy úkolu:

„Systém obrany státu a armáda ČR“, včetně zpráv 9-ti dílčích úkolů, reagujících na rozpad federace.

24. února 1993 se uskutečnila pod záštitou NGŠ - MNO ČR vědecká konference na téma: **„Systém obrany státu a model Armády České republiky“**. Vybrané příspěvky byly publikovány ve Vojenských rozhledech č. 3/1993. Jednání se účastnili představitelé rezortu obrany a dalších rezortů, které se na systému obrany státu podílejí.

Souběžně se poznáváním systému obrany státu a přípravou transformace rezortu obrany zabývaly jednotlivé složky a orgány ministerstva a generálního štábu (zejména koncepční skupina a operační správa GŠ). Na základě jejich činnosti byla v roce 1993 schválena **„Koncepce výstavby Armády České republiky do roku 1996“**, o které byla odborná veřejnost informována ve Vojenských rozhledech č. 7/1993. Dále byla a je vypracována řada návazných dokumentů, které řeší budoucí činnosti a struktury vojenské oblasti.

V roce 1994 řeší z pověření ministra zahraničních věcí ČR Ústav mezinárodních vztahů projekt **„Bezpečnostní politika ČR“**, na jehož zpracování se podílí i rezorty obrany a vnitra.

Ministr obrany byl pověřen vládou ČR vypracováním **návrhu zásad ústavního zákona o národní bezpečnosti České republiky**.

Tyto informace v sobě zahrnují formální výsledky a eskalaci procesů. Dokumentují potřebu výzkumu systému obrany státu. Neukazují však na míru skutečného poznání, jehož bylo dosaženo. Jestliže cílem výzkumu bude vytvoření teorie systému obrany státu a její praktické využití pro prognózování budoucích stavů, včetně návrhů na dílčí řešení problémů, pak se nacházíme v počáteční etapě složité cesty.

Do současné doby byly navrženy základní prvky systému, zpracovány návrhy ke konkrétnímu řešení otázek struktur, vztahů, vhodných postupů, rozpracovány některé rozvojové programy, navrženy mechanismy při tvorbě rozhodujících dokumentů, které umožní řízení systému atd.

V současné době je hledána cesta k exaktizaci poznatků formou vhodných matematických modelů, které umožní zkoumání systému v simulovaných situacích a současně napomohou vyhledávání kritických míst, jejich včasnou predikci a přípravu řešení. Na tomto místě je nezbytné upozornit, že nejde o modely boje, ale o **modely napomáhající strategickému rozhodování** ve prospěch výstavby a řízení na úrovni systému obrany státu a na úrovni armády.

Dále jsou zdokonalovány metody a metodologie souhrnného a pravidelného vyhodnocování informací o trendech v jednotlivých oblastech ve světě, v Evropě, v České republice a způsoby jejich syntézy do souhrnných hodnocení.

V uplynulých třech letech byl a nadále je vyvíjen značný tlak společnosti na přijímání konkrétních opatření, která změní armádu. K zásadním změnám skutečně dochází. Výzkum problematiky byl zahájen, ale nemohl okamžitě produkovat potřebnou teorii, protože ta je jeho výsledkem. **Pro úspěšný rozvoj výzkumu a jeho zavedení do praxe je nezbytné:**

- ▲ **Nalézt, vytvořit, připravit a směřovat kolektivy řešitelů.**
- ▲ **Vyspecifikovat problémy k řešení, stanovit obsahovou orientaci výzkumu.**
- ▲ **Nalézt a ověřit vhodné metody a metodologie řešení.**
- ▲ **Všeestranně výzkum zabezpečit, se zvláštním důrazem na vědeckoinformační zabezpečení a zajištění toku reálných informací a dat o objektu výzkumu.**
- ▲ **Trvale informačně, expertizně a poradensky podporovat strukturálně a personálně se měnící Ministerstvo obrany a Generální štáb.**
- ▲ **Zasvěcovat do úrovně poznání problematiky představitelé jiných rezortů, parlamentu, potenciální spolupracovníky v civilní sféře i občanskou veřejnost.**
- ▲ **Podílet se na zpracování podkladů pro rozhodující legislativní, vládní, bezpečnostní a vnitřněrezortní dokumenty, ve kterých je nezbytné teoretické poznatky uplatňovat.**
- ▲ **Cílevědomě prezentovat výsledky výzkumu a názory v odborném a veřejném tisku i sdělovacích prostředcích.**
- ▲ **Mít trvale na zřeteli dodržování zákona o ochraně státního a hospodářského tajemství.**

Základní obsahová orientace interdisciplinárního výzkumu systému obrany státu je následující:

- Politické podmínky a potřeby obrany (zahraniční a vnitřní).
- Ekonomické a hospodářské podmínky a potřeby obrany.
- Vojenské podmínky a potřeby obrany.
- Materiální a technické podmínky a potřeby obrany.
- Lidské (vojenské a nevojenské) podmínky a potřeby obrany.
- Sociálně politické a psychologické problémy obrany.
- Organizace a řízení systému obrany státu.

- Mobilizační infrastruktura a geografické podmínky a potřeby obrany.
- Vzdělávací a výcvikové podmínky a potřeby obrany.
- Vědecké, výzkumné a informační podmínky a potřeby obrany.
- Profesionalizace v systému obrany státu.
- Legislativní a normativní podmínky a potřeby obrany.

Ve všech obsahových částech je nezbytné provádět analýzy a prognózy, formulovat cíle a opatření k jejich uskutečnění. Nejsložitější je **syntéza dílčích poznatků do souhrnného a vzájemně sladěného výsledku**, který by měl vyústit do **formulování strategie a koncepcí**. Samostatným problémem je řízení výzkumu, výchozí a příprava tvůrčích pracovníků, kteří se budou schopni zapojit do týmové činnosti.

Poznámka ke vztahu teoretiků a praktiků

Při úvahách o tom, jak napomoci výzkumu a vytvoření rozumného systému obrany státu včetně odpovídající armády, vystupují vedle obsahových stránek do popředí i otázky vztahu teoretiků a praktiků.

To, co je řešeno v teoretické oblasti, je vyvoláno potřebami praxe. Jsme ve stavu, **kdy rozhodnutí musí být přijímána. Jsou plně v odpovědnosti představitelů praxe (praktiků)** a závislá na jejich přístupu k všestrannému zabezpečení podkladů pro rozhodovací proces a způsobů promyšlení variant důsledků svých rozhodnutí.

Historie lidské společnosti ve své moudrosti dospěla k dělbě práce a vedle těch, kdož rozhodují, osamostatnila skupiny lidí, jejichž posláním je hledání teorií, vědecky podložené předvídání budoucnosti a konstruování možných variant budoucích stavů a postupů k jejich dosažení. **Teoretici nemají rozhodovací pravomoci** pro uskutečňování změn. Mají povinnost objektivně analyzovat předmět výzkumu a navrhnout teorie, které zdůvodní varianty řešení změn dosažitelných, obohatí poznání a zabezpečí transfer poznatků k praktikům.

To ale neznamená, že by praktici, v tomto pojetí lidé se společensky delegovanou rozhodovací pravomocí, nemohli být i teoretiky. I praktici samozřejmě nacházejí nové poznatky, ale orientují je v závislém prostředí k dosažení cílů. Nejsou tedy ve svém poznání tak svobodní a nezávislí, jak by měli být teoretici. Nemají již čas na důsledný rozvoj teorií a používání vědeckých metod. Musí svou kapacitu věnovat organizování toku informací, vstřebávání poznatků vymyšlených jinými, jejich hodnocení a přípravě příkazů pro řízené subjekty. Musí především naplňovat svou společensky svěřenou roli „uskutečňovatelů praxe“. Jinými slovy řečeno, ve svém denním režimu by si měli uvědomovat, kdy jejich činnosti naplňují roli praktika (s rozhodovací pravomocí) a kdy teoretika (s poznávací povinností).

Na druhé straně teoretici by si neměli zaměňovat svou roli s praktiky. Nemají a neměli by mít ambice na přijímání rozhodnutí příslušející praktikům, což jim je kompenzováno svobodou bádání a kouzlem získávání nových poznatků, odhalování zákonitostí a odbornou prestiží.

Obě skupiny osob mají společný předmět zájmu. Snaží se o definování hlavních ukazatelů budoucnosti, o odhalení toho, co by mělo a co nemělo být.

Problematika obranné funkce státu je natolik závažná, že nepřipouští přijímání krátkodobě vyhovujících řešení v důsledku nevyjasněných vztahů mezi teoretiky a praxí. Současná rozhodnutí ovlivní tvář armády na přelomu tisíciletí a znamenají stavbu základů, které po dlouhou dobu nebudou měněny. Historické zkušenosti ukazují, že náročných cílů je možné dosáhnout jedině vhodnou kombinací vědeckých metod a praktických opatření.

Teoretici by neměli přehlížet, že orgány a osoby mimo výzkumnou oblast nemusí zajímat technologické postupy, které vedly ke vzniku a formulaci mnohdy složitých teorií. Praxe zajímají výsledky, které jsou převedeny do srozumitelné řeči, zajímají je závěry, které mohou využít v rozhodovacím procesu. Má-li být toto rozhodování správné a objektivní, měla by být s předstihem uskutečňována výzkumná podpora všech významných rozhodnutí.

Objektivně tedy existují dvě skupiny pracovníků: první představuje praxi a skutečná rozhodnutí o systému obrany státu a armádě, druhá myšlenkové zpracování řešeného problému vědeckými metodami. **Pro řešení složitých úkolů dneška je nezbytná jejich symbióza a pochopení, že jiný postup k dosažení rozumných řešení nevede.**

Záměrem bylo ukázat na složitost a novost otázek spojených s výzkumem systému obrany státu. Ukázat na dynamičnost procesu v současných podmínkách a nezbytnost výzkumné podpory praktických snažení. Výzkum by měl s předstihem řešit budoucí úkoly praxe a systematicky napomáhat poznávání základních prvků, zákonů a zákonitostí, které fungují v praktickém životě a odhalovat postupy, které umožní uskutečňování racionálních změn.

Cesta k tomuto poznání byla v rezortu obrany nastoupena, výzkum se však nachází v počáteční etapě, jejíž rozvoj by teprve měl přinést tolik potřebné výsledky. Způsob jejich uplatnění je závislý na kvalitě vztahů mezi teoretiky a praxí, na podmínkách, které si sami můžeme vytvářet. Výzkum systému obrany státu není vlastní pouze rezortu obrany, měl by být uskutečňován péčí státních, nadrezortních institucí. V současné etapě je však nezbytné, aby armáda pro ujasnění vlastního místa ve struktuře systému a vzhledem k tomu, že má v této oblasti nejpřípravěnější odborníky, uskutečnila prvé kroky.

Má-li Česká republika v budoucnosti zachovat svůj státní kredit, mezinárodní postavení, suverenitu a vážnost, měla by kvalitně a hodnověrně plnit svou obrannou funkci. Má-li toho být dosaženo při ekonomicky svízelné situaci, je potřeba hledat optimální řešení. Nalezení těchto řešení bez vědeckých metod je iluzí. Proto je v zájmu státu, ale i v zájmu armády, aby se těmto strategicky významným otázkám profesionálně věnovali odborníci - teoretici - ve své výzkumné činnosti.